

IRODALOM

- Jennings, Patricia K. (2006): The Trouble with the Multiethnic Placement Act: An Empirical Look at Transracial Adoption. *Sociological Perspectives*. 49, 4, 559–581. DOI: 10.1525/sop.2006.49.4.559
- KSH – Központi Statisztikai Hivatal (2012): Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig. KSH, Budapest • <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf>
- KSH – Központi Statisztikai Hivatal (2013): *Magyar Statisztikai évkönyv, 2012*. KSH, Budapest. • http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/evkonyv_2012.pdf
- Kuronen, Marjo (2010): *Research on Families and Family Policies in Europe. Final Report of the Family Platform Project*. DOI: 10.1787/DE290R-8849 <http://www.mmmeurope.org/ficdoc/FAMILYPLATFORM-Final-Report-04-2011.pdf>
- Neményi Mária – Messing Vera (2007): Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs*. 6, 1, 2–19. • <http://docplayer.hu/3372427-Nemenyi-maria-messing-vera-gyermekvedelem-es-eselyegyenloseg.html>
- Takács Judit – Szalma Ivett (2013): Az azonos nemű párok általi örökbefogadással kapcsolatos attitűdök Magyarországon. *SOCIO.HU*. 3, 7, 1–33. DOI: 10.18030/socio.hu.2013.1.1 • http://www.socio.hu/7pdf/1takacs_szalma.pdf
- UN [United Nations] (2009): *Child Adoption: Trends and Policies*. United Nations, Economic and Social Affairs, New York. • http://www.un.org/esa/population/publications/adoption2010/child_adoption.pdf
- Wegar, Katarina (2000) Adoption, Family Ideology, and Social Stigma: Bias in Community Attitudes, Adoption Research, and Practice. *Family Relations*. 49, 4, 363–370. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2000.00363.x URL1: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadeves/i_fsgoo4.html URL2: <http://2010-2014.kormany.hu/hu/gyik/tajekoztato-az-orokbefogadas-felteteleiről> URL3: <http://orokbe.hu/2014/11/03/mennyit-kell-varni-a-gyerekre-itt-a-valasz> URL4: <http://www.errc.org/cms/upload/media/02/90/mo0000290.pdf>

HOGYAN BEFOLYÁSOLJÁK A CSALÁDI KAPCSOLATOK A BÖRTÖNBŐL SZABADULTAK TÁRSADALMI REINTEGRÁCIÓJÁT?

Bíró Emese Albert Fruzsina

PhD, PhD, dr. habil,
Károli Gáspár Református Egyetem, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológia Intézet
biroemese@yahoo.com albert.fruzsina@gmail.com

Szubjektív reszocializációs esélyek című, OTKA 101325 számú, 2012 és 2015 között zajló kutatásunk¹ a magyarországi büntetés-végrehajtás (BV) intézményeiben fogvatartottak reintegrációjának lehetőségeit kívánta megismerni, abból a szemszögből, ahogy maguk a résztvevők látják. A kutatás célja annak feltárása volt, hogy egy viszonylag homogén csoport, az első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt, harmincöt éven aluli, rövid (maximum három évig terjedő) büntetési tételű férfiaknak saját véleményük alapján milyen esélyei és lehetőségei vannak a társadalomba való visszatérésre, milyen segítő és hátráltató tényezőket észlelnek. A vizsgálati személyek kiválasztásának alapjául az szolgált, hogy egy, a reintegráció szempontjából kevésbé problematikus csoportot (nem visszaesők, nem hosszú ítéletesek) próbáltunk választani,

akik ugyanakkor szabadulás után szintén viselni fogják a börtönviseltség negatív megkülönböztető jegyét, és akiknek életében szintén számos dimenzióban egyfajta törés a letöltendő börtönbüntetés.

Kutatásunk a visszailleszkedés nagyon komplex témaköréből egy kis szeletet célozott meg, és a fogvatartottak előtörténetének, lehetőségeinek, motivációinak, attitűdjeinek és elvárásainak tükrében próbálja megérteni a reintegrációt befolyásoló tényezőket. Ebben az értelemben tehát kutatásunk nem feltétlenül az „objektív tények”, hanem inkább azok szubjektív megélésének feltérképezésére vállalkozik. Ennek érdekében eredetileg két hullámban százhusz mélyinterjú elkészítése volt a célunk. A résztvevőkkel interjúkat készítettünk szabadulásuk előtt három-hat hónappal és szabadulásukat követően körülbelül hat hónappal. Ezzel az utánkövetéses vizsgálattal megismerhetővé váltak a résztvevők várakozásainak és a ténylegesen megvalósuló élethelyzetüknek szubjektív értelmezési keretei. Az interjúkban részletes információkat gyűjtöttünk a fogvatartottak családi hátteréről, baráti,

¹ A kutatás eredményeit részletesen egy nemrég megjelent tanulmánykötet mutatja be (Albert, 2015). A jelen tanulmány felhasználja a szerzők kötetben közölt eredményeit; a családi kapcsolatok szerepének részletesebb kifejtése a kötet következő tanulmányaiban található: Bíró (2015) és Albert – Bíró (2015).

szomszédsági kapcsolatairól, iskolai élményeiről, munkaerő-piaci előéletéről, a börtönbüntetéshez vezető útról, a börtönlét tapasztalatairól, illetve a szabadulás utáni időszakra vonatkozó elképzeléseikről. Kutatásunkból kiderül, hogy a fogvatartottak mennyire tartják hatékonnak az intézményrendszert, mennyire bíznak a különféle civil és állami szervezetek nyújtotta segítségben, illetve milyen informális csatornákon keresztül hozzáférhető támogatásra számíthatnak. Alapvetően alkalmazott jellegű kutatásunk tisztán elméleti jellegű kérdésekre is választ keres, például arra, hogy milyen reintegrációs lehetőségeik vannak a magyarországi börtönviselt embereknek. Nyolcvan interjú 2012–2013 során készült el nyolc magyarországi büntetés-végrehajtási intézetben,² majd harmincegy interjú az interjúalanyok szabadulása után körülbelül fél évvel. Az interjúk átiratait az ATLAS.ti kvalitatív szövegelemző szoftver segítségével dolgoztuk fel, elsősorban strukturális kódolást alkalmazva. Az interjúk vezérfonalában szereplő főbb témakörök, az ezekből kibontakozó altémák, a témák közti, valamint a témákon belüli összefüggések nyomán kibontakozó új szempontok alapján alkottuk meg a kódokat, és értelemszerűen soroltuk be, rendeltük hozzájuk az interjúk részleteit, idézeteit.

Az interjúalanyok börtönből való szabadulása után készült interjúk fő kérdésköre a társadalmi reintegráció volt. Ennek kimenetelét a következő fő szempontok mentén vizsgáltuk: munkavállalás és jövedelem, lakáshelyzet (lakhatás), a családba való visszailleszkedés, reintegráció a barátok, haverok, szomszédok, ismerősök közé, pozitív, nem bűnő-

zói jövőkép megléte. A visszailleszkedést akkor tekintettük sikeresnek, ha a szabadult személynek sikerült munkába állnia, és jövedelemre szert tennie, elfogadható lakáskörülmények között élt, be tudott illeszkedni a családba és a barátok, haverok, szomszédok, ismerősök közé, illetve pozitív jövőképpel rendelkezett, kizárva azt a lehetőséget, hogy a jövőben szándékosan bűnözéshez folyamodjon. Jelen tanulmány a családba való visszailleszkedésre koncentrált. Emellett vizsgálja a családi kapcsolatok, a családba való visszailleszkedés szerepét a reintegráció fentebb felsorolt egyéb feltételeinek teljesülésében.

A családi kapcsolatok kiemelt szerepet töltenek be a volt fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésében. A társas kapcsolatok a társas támogatás forrásai, ugyanakkor a társas ellenőrzés által is hatnak az egyének társadalmi integrációjára. A társas támogatás különböző formái (House, 1981 alapján): az érzelmi és az instrumentális támogatás, az információ és a méltánylás. A családtagok a börtönbüntetés és a szabadulás utáni, krízisként tekinthető időszakokban fokozottan támogatják az egyént, gyakran többféle társas támogatást is biztosítva számára. A családtagokkal való kapcsolattartás a börtönben csökkenti a prizonizációt, vagyis a börtönbeli értékrend átvételének veszélyét (Clemmer, 1940, idézi Papp, 2012), amely a szabadulás után a beilleszkedést megnehezítené.

A reintegráció esélyeit kutatók felhívják a figyelmet arra a tényre, hogy optimális esetben a reintegráció már a börtönben megkezdődik. Ez alatt részben a börtönben zajló, reintegrációt előkészítő programokat, például a munkavállalást elősegítő képzéseket értjük (Csáki et al., 2006; Gál, 2015). A szabadulás utáni életre való felkészülésnek a fenti konkrét lépései mellett van azonban egy elvon-

tabb összetevője, amely pozitív irányú kognitív változásként, illetve identitásváltozásként fogható fel (Giordano et al., 2002), amire a köznyelv és a fogvatartottak „megjavulásként” hivatkoznak. A pozitív kognitív változások a viselkedést irányító fő tényezőknek tekinthetők, a bűnelkövető viselkedés helyébe a következetes bűnelkerülő viselkedés lép. Ezek a változások, illetve az erre utaló jelek csak a fogvatartottak és szabadultak egy részénél tapasztalhatók. Az e témájú kutatások érdekes tapasztalata, hogy a pozitív kognitív változások nem elsősorban a börtönbüntetés nevelő hatásának tulajdoníthatók, hanem leginkább a fogvatartottak proszociális³ kapcsolatainak, köztük is főként a családi kapcsolatoknak. A börtönbüntetés ideje alatt a családtagokkal való kapcsolattartás a társas támogatás kiemelt forrása a fogvatartottak számára. A családtagok által nyújtott társas támogatás, az ezzel összefüggő hála érzete a családtagok hiányának érzetével társulva a családi kapcsolatok felértékelődéséhez vezet (Biró, 2015). A fogvatartottak egy része ennek következtében elindul a pozitív kognitív változás útján, pozitív jövőképet alakít ki, maga elé vetítve a szabadulás utáni életet, amelyben családja körében proszociális szerepeket (például: gondoskodó apa és férj) tölt majd be, és tartózkodik a bűnelkövetéstől (Giordano et al., 2007, idézi Visher – O’Connell, 2012). Hosszabb távon a változások egy proszociális identitás (Paternoster – Bushway, 2009) kialakulásához vezethetnek.

Tanulmányunk elsősorban a családi kapcsolatok támogató szerepét vizsgálja (az optimális esetben) a börtönbüntetés alatt megkezdődő pozitív identitásváltozásban és

a szabadulás utáni visszailleszkedésben. Figyelembe veszi a társas támogatás interaktív természetét, a kölcsönösség lehetőségeit, megnyilvánulásait és ezek jelentőségét a visszailleszkedés folyamatában. A tanulmány ugyanakkor a családi kapcsolatok eseteként előforduló negatív hatásaira is kitér, amelyek a reintegráció akadályaként lépnek fel.

A volt fogvatartottak társadalmi reintegrációjának esélyeit vizsgálva felmerül a kérdés, hogy mennyire voltak integráltaknak tekinthetők a börtönbe kerülés előtt. A kutatásokból kiderül, hogy a fogvatartottak egy jelentős részére jellemzőek a gazdasági, társadalmi és kulturális hátrányok, társadalmi kirekesztődés és a marginalizálódás (Huszár, 1997). A mi kutatásunk populációja vizsgálatánál is ezt tapasztaltuk, így egyes interjúalanyoknál nem a szó szoros értelmében vett reintegrációról, inkább a társadalomba való visszatérésről beszélhetünk (Albert – Biró, 2015). Az általunk az első körben, a szabadulás előtt meginterjúvolt alanyok (nyolcvan fő) csaknem felére jellemző volt a többszörösen hátrányos családi helyzet, ezért a családba való reintegráció feltételei is kétségesek voltak. Kiemelten problematikus, hogy az első körös interjúalanyok negyedénél egy vagy több családtag is részt vett a bűncselekmény elkövetésében, vagy más módon szerepet játszott az interjúalany börtönbe kerülésében. Ezekben az esetekben feltételezhető, hogy ha szabadulás után is kapcsolatban maradnak a bűncselekményben érintett családtagokkal, ez visszaeséshez, újabb bűncselekmény elkövetéséhez vezethet. Mivel a deviáns családi kapcsolatok a proszociális kapcsolatokhoz hasonlóan a társas támogatás forrásai, estenként nehéz a velük való érintkezés megszakítása, különösen, ha közeli és szoros kapcsolatokról van szó.

³ Proszociális: segítő, a közösséget szem előtt tartó, az adott társadalom normáin belül elfogadott.

A családi kapcsolattartás jelentősége a börtönbüntetés alatt

A börtönben készült interjúk elemzése alapján elmondható, hogy a felkészülés a szabadulás utáni életre az interjúalanyok többségénél leginkább gondolati síkon, a szabadulás utáni élettel kapcsolatos elképzeléseikben nyilvánult meg.⁴ A családdal, munkavállalással és lakhatással kapcsolatos elképzeléseik, várankozásaik, terveik mutatják, hogy csaknem háromnegyedük pozitív jövőképpel rendelkezett a börtönben. Ebben a jövőképben kiemelt szerepet játszott az, hogy többségüknek voltak olyan családtagjaik, akikre elmondásuk szerint számíthatnak a szabadulás után, akik visszavárják őket. A lakhatás biztosítását is többnyire a családtagoktól várták, hiszen az interjúalanyoknak csak egy nagyon kis része rendelkezett saját lakással; néhányuknak, akik albréletben laktak, ezt többnyire fel kellett adniuk a börtönbüntetés ideje alatt. A családtagokkal való kapcsolattartás interjúalanyaink esetében is megerősítette a pozitív várankozásokat, optimizmust a szabadulás utáni élettel kapcsolatban. A családtagok gyakran erejükön és anyagi forrásaikon felül áldozatokat vállaltak, hogy a kapcsolattartás különböző formáin keresztül támogassák a börtönbe került személyt. A telefonálás, levelezés, csomag- és pénzküldés, a fogvatartott látogatása anyagilag megterhelőnek bizonyult az alacsony jövedelmű, hátrányos helyzetű családok számára, főként, ha

⁴ Az interjúalanyok közül a börtönben csak néhányan hallottak szabadulásra felkészítő programokról, és még kevesebben vettek részt ilyenekben. Munkavállalást elősegítő képzésben vagy oktatásban szintén csak néhányan részesültek, illetve a visszailleszkedést megkönnyítő „enyhébb végrehajtási szabályok”, az EVSZ csak a kevesek privilégiuma maradt.

a fogvatartott volt a fő vagy az egyetlen kenyérkereső a családban. Az interjúalanyok egy része le is mondott a kapcsolattartás költségeiből, és aggódva, tehetetlenséget érezve gondolt a kint maradt családtagok megélhetési nehézségeire. A kapcsolattartási lehetőségek és alkalmak beszűkülése hátrányos volt a fogvatartottak számára, hiszen a családtagok a kapcsolattartáson keresztül tudnak társas támogatást nyújtani számukra.

Az interjúk alapján tapasztalható, hogy a börtönben töltött időszak alatt a társas támogatás kevésbé interaktív, a fogvatartottaknak kevesebb módjuk van ezt viszonzni a családtagoknak. Bár a családtagoknak is nyilvánvalóan igényük lenne érzelmi támogatásra, a fogvatartottnak még nagyobb szüksége van erre, hogy a bezártság- és elszakítottágérzetet, a prizonizációt és a börtön egyéb negatívumait elviselje. Az instrumentális támogatás csomag- és pénzküldés által valósul meg olyan mértékben, amennyire a kint levő családtagoknak lehetőségük van. Csak egy interjúalany mondta, hogy a börtönben végzett munkájáért kapott fizetésből küldeni szokott nélkülöző családjának. Ez különösen figyelemre méltó, mivel a börtönben végzett munkáért a kinti fizetésekhez képest elég alacsony összegeket kaptak a fogvatartottak, és arról számoltak be, hogy ez nagyon gyorsan elfogy. Ráadásul a fogvatartottak csak egy része jutott munkához a börtönben, illetve gyakoriak voltak azok az esetek, amikor választaniuk kellett a képzés és a munka lehetősége között. A családi társas támogatás információt és méltánylást nyújtó formái a börtönben töltött idő alatt korlátozott mértékűek. A családtagok igyekeznek „kímélni” a fogvatartottakat, a kinti információk kevésbé megterhelő módon, megszűrve érik el őket. A méltánylás, amely esetünkben főként a fogvatartott sze-

mélyére vonatkozó konstruktív visszajelzéseket jelenti, leginkább a szabadulás utáni időszakban jut szerephez, mivel szükséges lenne hozzá a gyakoribb személyes kapcsolat.

Összességében azt tapasztaltuk az első körös interjúk alapján, hogy a kapcsolattartás gyakorlatában is megnyilvánulnak a társadalmi hátrányok, egyenlőtlenségek. Míg egyes, jobb társadalmi helyzetű fogvatartottak és családtagjaik tudnak élni a kapcsolattartás azon lehetőségeivel, melyeket a börtön lehetővé tesz, mások ezeket csak korlátozottan tudják igénybe venni. Ennek következtében a családi társas támogatás lehetőségei is korlátozottak számukra, ami a kapcsolatok meggyengüléséhez, egyes kapcsolatok felbomlásához vezet. A személyes kapcsolattartás ráadásul csak havi egy-két alkalommal (egymásfél órára) lehetséges, és ekkor általában a családtagokat hívják „beszélőre”, így a baráti kapcsolatok háttérbe szorulnak, még inkább ki vannak téve a felbomlás veszélyének. Ez igen sajnálatos, mivel ezekre a kapcsolatokra, akárcsak a családi kapcsolatokra, amint azt a második körös, szabadulás után készített interjúinkban is tapasztaltuk, nagy szükség van (lenne) a társadalomba való reintegrációnál.

A pozitív kognitív változás, amely a bűncselekménytől való tartózkodás szándékát is tartalmazza, számos interjúalanyánál tapasztalható volt. A családtagoktól való elszakítottág, a napi vagy rendszeres kapcsolat hiányának érzete azoknál az interjúalanyoknál is megjelent, akik tudtak élni a kapcsolattartás különböző formáival és alkalmával. A bűncselekménytől visszatartó egyik fő motíváló tényezőként éppen ezt az elszakítottág-érzetet említette a legtöbb interjúalany. A másik fő motíváló tényező viszont főként azoknál jelentkezett, akik nagyobb mértékű családi támogatáshoz jutottak a kapcsolattartás által.

Ők hálát éreztek a családtagok kapcsolattartásban tett erőfeszítése és támogatása miatt, és nem akarták őket a jövőben egy újabb elszakítottág-érzésnek, krízishelyzetnek kitenni, amit egy újabb bűncselekmény és börtönbüntetés jelentene.

A családi kapcsolatok jelentősége a szabadulás utáni társadalmi reintegráció szempontjából

Az interjúzás második körében, a fogvatartottak szabadon bocsátása után körülbelül hat hónappal harmincegy interjút sikerült elkészíteni. Ezekben az interjúkban a szabadulás utáni időszak elejére a volt fogvatartottak egy része kizishelyzetként emlékezett vissza. Nehézségeket okozott az áttérés a börtön zárt, szigorú szabályokkal körülbástyázott világából a „kinti” világba, amely más szabályok szerint működik, és amelyben ráadásul a börtönben töltött időszak alatt változások következtek be. A családi társas támogatás részeként az információk jelentős szerephez jutottak az alkalmazkodásban. Az információk a munkához jutásban is fontosnak bizonyultak, különösen azokban a gyakori esetekben, amikor a volt fogvatartott alacsony végzettsége és kevés munkatapasztalata miatt hátrányos helyzetben volt a munkaerőpiacon. Azokban az esetekben, amikor a családtagok segíteni tudtak a munkához jutásban, ez nem merült ki az információ típusú támogatásban, hanem legtöbbször aktívan felhasználták saját társadalmi tőkéjüket, hogy növeljék a szabadult esélyét. Beajánlották saját munkahelyükre, illetve ha ugyanazon a (munka)helyen dolgoztak az interjúalany börtönbe kerülése előtt, aktívan hozzájárultak ahhoz, hogy ez alatt az időszak alatt is fenntartsák számára az állást vagy munkalehetőséget. A hátrányos társadalmi helyzetű interjúalanyok esetében azonban tapasztaltuk, hogy a családtagok is csak kor-

látozott munkalehetőségekkel rendelkeztek, például alkalmi munkákat végeztek, így a szabadultat is csak ilyen munkákhoz tudták hozzásegíteni. A legsúlyosabb esetekben a családtagok nem rendelkeztek munkahellyel, illetve olyan információval, kapcsolati tőkével, hogy a szabadult családtag munkavállalását segíteni tudták volna. Mivel a munkavállalás a társadalmi reintegráció egyik alapfeltételének tekinthető, a tartósan munkanélküli szabadultak reintegrációs esélyei saját elmondásuk alapján sem tűntek túl biztatóaknak. Meg kell még említenünk a barátok, ismerősök, a „laza kötések” munkakeresésben játszott szerepét, amelyek néhány interjúalany segítségére voltak.

Az instrumentális támogatás a munkakeresésben játszott aktív segítség mellett főként a lakhatás biztosításában nyilvánult meg. Csak néhányan rendelkeztek saját lakással, illetve tudtak albérletet fizetni. A fiatal férfi fogvatartottak egy jelentős része a börtönbe kerülés előtt a származási családdal lakott (egyesek élettársukkal együtt laktak itt). Ők már a börtönben is arra számítottak, hogy szüleik vagy testvéreik befogadják őket a szabadulás után. Várakozásaik általában teljesültek, bár legtöbbször a szabadultak ideiglenesnek, nem túl optimálisnak tekintették ezt a helyzetet, és az önállósulást tervezték. Ennek azonban gyakran anyagi akadályai voltak. A lakhatást néhány esetben az élettársuk, partnerük családja biztosította. A lakhatás biztosítása mellett a fogvatartottak egy része anyagi segítséget is kénytelen volt igénybe venni családtagjaitól, ameddig munkát nem talált.

A családtagok által nyújtott érzelmi támogatást a szabadult interjúalanyok legtöbbször a magától értetődőség dimenziójában értelmezték, leginkább csak utalásokat tettek rá. A börtönben töltött időszak alatt ez nagyobb

jelentőséghez jutott, segített elviselni a börtön nehéz körülményeit, a szabad életben viszont az önállósulás, az ebben nyújtott instrumentális támogatások jutottak nagyobb szerephez. A méltánylás, a személyre vonatkozó pozitív visszajelzések főként a pozitív kognitív változásokra vonatkoztak, arra, hogy a személy „megváltozott”, „megkomolyodott”, pozitív értelemben más lett, mint a börtönbe kerülés előtt. Ezekben az esetekben a méltánylás jelentősen hozzájárul a pozitív identitásváltozás folyamatához, amely a börtönbüntetés ideje alatt elkezdődött. Ezt a változást erősíti, ha a szabadult személy olyan helyzeteket tud kialakítani, amikor viszonzni tudja a társas támogatást. Azok az interjúalanyok, akiknek sikerül munkába állniuk és jövedelemhez jutniuk, hozzá tudnak járulni a családfenntartáshoz, ami növeli pozitív énképüket és a hasznosságuk érzetét. Néhányan azok közül, akik saját maguk által alapított családban élnek és gyermekük van, apai feladataik ellátását és az ennek során szerzett pozitív tapasztalataikat érezték identitástabilizáló tényezőnek. Egy olyan interjúalanyánál is tapasztalható volt ez, akinek párkapcsolata felbomlott, de a gyerekével való kapcsolattartására tudatosan hangsúlyt fektet, és volt párjával is igyekszik jó viszonyban maradni a gyerek érdekében.

A származási család tagjaival való kapcsolatok számos esetben javultak, erősödtek a börtönbüntetés ideje alatt, és a családtagok szabadulás után is többnyire igyekeztek biztosítani a reintegrációhoz szükséges társas támogatást. A családba, illetve a társadalomba való beilleszkedést nehezítő tényezőnek bizonyult viszont, hogy a párkapcsolatok egy jelentős hányada felbomlott a börtönbüntetés ideje alatt, illetve néhány esetben közvetlenül a szabadulás után, átmenetileg válságos lelkiáll-

lapothoz vezetve az érintett interjúalanyoknál. Pozitív fejleményként jelentkezik, hogy utóbbiak egy része, valamint azok közül is néhányan, akik a börtönbüntetés alatt nem rendelkeztek stabil párkapcsolattal, a szabadulás óta eltelt időszakban új párkapcsolatot alakítottak ki (a harmincegy interjúalanyból tizenhárom személy). Ezek a párkapcsolatok, főként a stabilabbak – köztük már élettársi kapcsolatok is vannak – a társas támogatás jelentős forrásainak bizonyultak, és a társas támogatás viszonzására is lehetőséget, valamint motivációt biztosítottak. A családi és párkapcsolatokban való aktív részvétel, a társas támogatás viszonzása, kölcsönössé válása jelentősen hozzájárulni látszik az interjúalanyok életfeltételeinek stabilizálódásához.

A társas kapcsolatok, köztük a családi kapcsolatok a társas támogatás mellett a társas szabályozás vagy ellenőrzés, illetve a társas konfliktusok és követelések által is befolyásolják az egyének társadalmi integrációjának folyamatát (House, 1981). A társas szabályozásra és ellenőrzésre voltak próbálkozások, főként a szülők részéről a börtönbüntetés előtti időszakban, de ezek a börtönben készült interjúkban elmondottak alapján nem bizonyultak elég hatékonyak. A szabadulás után készült interjúkban erre kevesebb utalás van. Inkább az önkontroll jelentőségét emelik ki a szabadult személyek, illetve a családba való visszavonulásuk szándékát és gyakorlatát, amelyek következtében jórészt elkerülhetők a visszaesés kockázatát jelentő helyzetek (például alkoholfogyasztással párosuló „bulizás” a haverokkal, amely csoportos verekezéshez, testi sértéshez vezetne). A társas konfliktusok és követelések egyes interjúkban főként a problémás vagy felbomló párkapcsolatokban jelennek meg, és több esetben még nem lehet pontosan felmérni a reintegráció folyamatára

gyakorolt hosszabb távú hatásukat. Egyes esetekben viszont sikerült felülemelkedniük ezeken a konfliktusokon, például a korábban említett elvált apának, aki elsősorban a gyermekkel való kapcsolatára koncentrált. Érzékelhető, hogy azokban az esetekben, amikor az interjúalanyok a hátrányos munkaerő-piaci helyzet, tartós munkanélküliség miatt nem tudnak megfelelni a kenyérkeresői, illetve anyagi hozzájárulói feladataiknak a családon belül, ez egy bizonyos „türelmi idő” után súlyosabb konfliktusokhoz vezethet a családon belül. Különösen igaz ez a nagyon zsúfolt és kedvezőtlen lakáskörülmények között együtt élőkre, ahonnan a jövedelem hiányában nem lehet továbblépni. A törvényes úton szerzett jövedelem elérhetetlensége miatt egyes interjúalanyok esetében a proszociális identitás kialakítása is akadályozott; néhányan nem zárják ki azt a lehetőséget, hogy végső esetben bűncselekmény elkövetéséhez kell majd folyamodniuk. A visszaesés esélye valószínűleg azokban az esetekben is nagyobb, amikor az interjúalanyok olyan családtagokkal tartanak továbbra is kapcsolatot (például kényszerű együttélés következtében), akiknek szerepük volt a börtönbe kerülésükben, és amely kapcsolatokat megszakítani tervezték.

Összegzés

A családi kapcsolatokat az interjúalanyok nagy része segítő tényezőnek, a társas támogatás kiemelt forrásainak tekinti a reintegráció folyamatában. Kivételt képeznek azok az interjúalanyok, akiknek származási családja számos devianciával (volt) jellemezhető (például: súlyos alkoholista, bántalmazó, illetve elhanyagoló szülőkkel, bűnelkövető családtagokkal rendelkeztek). Ilyen esetekben is reménykednek azonban olyan párkapcsolatok, saját maguk által alapított család létrejöttében

és működésében, amelyben kölcsönös társas támogatás valósulhat meg. Ez a pozitív jövőkép egyik összetevőjeként fogható fel. Interjúalanyaink nagy részénél a családba való reintegráció szorosan összefügg a társadalmi reintegráció többi általunk vizsgált területével: munkavállalás és jövedelem, lakáshelyzet (lakhatás), reintegráció a barátok, haverok, szomszédok, ismerősök közé, pozitív, bűnözést kizáró jövőképpel. Elmondható, hogy a családi kapcsolatok által biztosított társas támogatás kiemelt szerepet játszik a lakhatási lehetőség biztosításában, és segítséget próbál nyújtani a munkához jutásban. Ez utóbbiban az egyes családok lehetőségei korlátozottak, ezekben az esetekben a barátok, haverok, ismerősök jelentős instrumentális támogatást nyújthatnak. A működőképes családi kapcsolatok az interjúk tanulsága alapján valóban hozzájárulnak a bűncselekmény elkövetését kerülő viselkedés és pozitív jövőképpé kialakulásához, különösen akkor, ha a társadalmi reintegráció egyéb feltételei, például a munkavállalás, elérhetőek. A családba való visszavonulás lehetősége ha ideiglenesen is, segíthet elkerülni azokat a baráti, haveri kapcsolatokat, amelyek a börtönbüntetés előtt szerepet játszottak a bűncselekmény elkövetésében. Ez a visszavonulás, amint az néhány esetben kiderült, ideiglenes lehet, addig, amíg a pozitív, proszociális identitás megerősödik, az integráltság mértéke javul, és az egyén képessé válik új proszociális kapcsolatok kialakítására a családi kapcsolatok mellett.

Az interjúk elemzése során nagyon fontos dimenzióként jelennek meg a kapcsolati erőforrások, köztük kitüntetetten a családi kapcsolatok is, és nemcsak a társas támogatás,

azaz érzelmi, anyagi segítség, illetve a szabaddulás után alapvető lakhatási és munkahelykeresési szempontból, hanem a nemkriminális identitás fenntartása, megerősítése, illetve ritkábban ugyan, de kialakítása szempontjából is. Emiatt az intézményrendszernek feltétlenül törekedni kellene arra, hogy a fogvatartottak támogató kapcsolathálózatai az évekig tartó börtönbüntetés ellenére is fenn tudjanak maradni, hogy a börtönbüntetés leteltével a formális támogató intézményrendszer nagyon korlátozott volta miatt szinte vákuumba kilépő emberek alapvető szükségleteinek kielégítését biztosíthassák. A létező kapcsolatok fenntartásának elősegítése, megkönnyítése mindenképp fontos feladat, de emellett célszerű lenne segíteni a fogvatartottak esetleges megromlott családi kapcsolatainak rendezését például szociális szakemberek bevonásával. Konkrétabban: javasolható a látogatófogadások számának emelése, célszerű lenne több lehetőséget biztosítani a felnőtt korú elítéltek esetében is családi döntéshozó konferenciára, illetve családterápiás látogatófogadásra, amikor az intézet pártfogója, pszichológusa a fogvatartottal és annak családtagjaival közösen dolgozik egy-egy probléma megoldásán. Ezek a programok, beavatkozások nagy hatékonysággal és viszonylag alacsony forrásigénnyel kivitelezhetőek lennének, és sok terhet levehetnének többek között az egyébként sem magas hatékonysággal működő munkaügyi vagy hajléktalanellátó szervezetek válláról, valamint sikeresen gátolhatnák a bűnismétlést is.

Kulcsszavak: *börtön, családi kapcsolatok, reintegráció, proszociális identitás, társas támogatás*

IRODALOM

- Albert Fruzsina (szerk.) (2015): Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek. (Szociológiai Tanulmányok 2015/2) MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), Budapest • http://szociologia.tk.mta.hu/uploads/files/2015/albert_borton.pdf
- Albert Fruzsina – Bíró Emese (2015): A sikeres reintegráció. In: Albert Fruzsina (szerk.): Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek. (Szociológiai Tanulmányok 2015/2) MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), Budapest • http://szociologia.tk.mta.hu/uploads/files/2015/albert_borton.pdf
- Bíró Emese (2015): A fogvatartottak családi kapcsolatainak szerepe a bűnelkövetésben, a börtönműködésben és a reintegrációban. In: Albert Fruzsina (szerk.): Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek. (Szociológiai Tanulmányok 2015/2) MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), Budapest • http://szociologia.tk.mta.hu/uploads/files/2015/albert_borton.pdf
- Clemmer, Donald (1940) *The Prison Community*. Holt, Rinehart and Winston, New York
- Csáki Anikó – Kovács K. – Mészáros M. – Sponga I. (2006) *Fogvatartásból szabadult fiatal felnőttek társadalmi (re)integrációjának lehetőségei*. Váltó-sáv Alapítvány, Budapest • http://www.valtosav.hu/szakmai_anyagok/tanulmanyhossz.pdf
- Gál Levente (2015): A munkaerő-piacon innen, a börtönön túl. A büntetés-végrehajtási intézetből szabadult rabok esélyei a legális munkaerő-piacon. In: Albert Fruzsina (szerk.): Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek. (Szociológiai Tanulmányok 2015/2) MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), Budapest • http://szociologia.tk.mta.hu/uploads/files/2015/albert_borton.pdf
- Giordano, Peggy C. – Cernkovich, Stephen A. – Rudolph, Jennifer L. (2002): Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107, 4, 990–1064. • https://www.soc.umn.edu/~uggen/Giordano_AJS_02.pdf
- Giordano, P. C. – Schroeder, R. D. – Rudolph, J. L. (2007): Emotions and Crime over the Life Course: A Neo-Meadian Perspective on Criminal Continuity and Change. *American Journal of Sociology*, 112, 6, 1603–1661. • http://scholarworks.bgsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=soc_pub
- House, James S. (1981): *Work Stress and Social Support*. Addison-Wesley Pub. Co., Reading, Massachusetts
- Huszár László (1997): Az 1995-ös fogvatartotti felmérés a börtönön kívüli szociális helyzetre és az intézetben belüli életminőségre vonatkozó adatai. In: Deák Ferenc (szerk.): *A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében*. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 1997/ 2.) BVOP Módszertani Igazgatóság, 1–20.
- Papp Gábor (2012): Konformitás és nonkonformitás az elítéltek körében – egy empirikus vizsgálat eredményei. *Esély*, 23, 1, 3–36. • http://www.esely.org/kiadvanyok/2012_1/papp.pdf
- Paternoster, Ray – Bushway, Shawn (2009): Desistance and the Feared Self: Toward an Identity Theory of Criminal Desistance. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 99, 4, 1103–1156. • <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7339&context=jclc>
- Visher, Christy A. – O'Connell, Daniel J. (2012): Incarceration and inmates' self perceptions about returning home. *The Prison Experience*, 40, 5, 386–393. DOI:10.1016/j.jcrimjus.2012.06.007 • https://www.researchgate.net/publication/256919602_Incarceration_and_inmates%27_self_perceptions_about_returning_home